

Røtter, spor og samifisering – å se seg tilbake for å skape fremtid

Roots, Routes and Samification – looking back to create future

Eli-Anita Øivand Schøning

PhD-student, UiT – Norges arktiske universitetsmuseum

eli-anita.schonning@uit.no

Sammendrag

Árran julevsáme guovdásj og Várdobáiki sámi guovddáš er samiske kultursentre med museum. Med utgangspunkt i utvalgte forsknings- og dokumentasjonsprosjekter ved Árran og Várdobáiki drøftes hvordan museene bruker fortellinger om fortiden som ressurs for å ivareta og utvikle kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunnsliv til nytte for nåtid og fremtid. Artikkelen presenterer Árrans og Várdobáikis historiebruk som fremtidsrettet og sammenvevd med nåtiden. Museenes prosjekter viser at både en stedbundet tilknytning og menneskelig interaksjon er viktige forutsetninger for styrking av tillit. Artikkelen peker videre på at forsknings- og dokumentasjonsprosjektene ved de to museene kan være et uttrykk for samifisering.

Nøkkelord

samisk museum, fortid, røtter, spor, samifisering

Abstract

Árran julevsáme guovdásj and Várdobáiki sámi guovddáš are Sámi cultural centers with museums. Based on selected research and documentation projects at Árran and Várdobáiki, this article discusses how the museums use stories about the past as a resource to safeguard and develop knowledge about Sámi culture, history, and society for the benefit of the present and future. The article presents Árran's and Várdobáiki's use of history as future-oriented and intertwined with the present. The museum's projects show that both a place-bound connection and human interaction are important prerequisites for strengthening trust. The article further points out that the research and documentation projects at the two museums can act as expressions of samification.

Keywords

Sámi museum, past, roots, routes, samification

Vi [på Árran] innså at det finnes ikke en eneste historiebok med alle de tingene vi ønsker å få svar på og som vi ønsker å fortelle. Vi måtte bruke mye av tida på å gå ut i bygda og spørre folk: 'Hvordan var det og hvordan var det'.¹

Oddmund Andersen, forskningsleder ved Árran julevsáme guovdásj (lulesamisk senter), gir et innblikk i situasjonen da Árran ble etablert i 1994. Det var en stor mangel på dokumenterte og tilgjengeliggjorte kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunn i regionen da senteret åpnet. Lokalbefolkningen satt inne med mye viten, og Árrans oppdrag var å ivareta disse kunnskapene for kommende generasjoner. Várdobáiki sámi guovddásj (samisk senter) ble etablert i 2002 og er, på lik linje med Árran, en offentlig kulturinstitusjon. Sentrene har som formål å sikre, utvikle og videreføre samisk kultur, språk, samfunns- liv og historie i de regionene der de har sitt virke. Árran ligger på Ájluokta (Drag) i Nordre Nordland og består av språksenter, museum og kulturhus. Várdobáiki er lokalisert på Skánik (Evenskjer) i Sør-Troms og består av kultursenter, språksenter, museum, barnehage, samt en helseenhet med tiltak rettet mot eldre samer i regionen.² For å avgrense artikkelen tar jeg utgangspunkt i sentrenes museumsvirksomhet, men museene ses i lys av den større senterdriften.³

Jeg har røtter fra Sáttiidvuopmi (Sandmark), et markesamisk område i Várdobáikis virkeområde, og er tidligere masterstudent i urfolksstudier. Min stedstilknytning har vært førende for valg av forskningsfelt og har påvirket hvilke kultursentre jeg har valgt å samarbeide med. Urfolksstudiene plasserer meg i en tverrfaglig fagtradisjon, og i artikkelen henter jeg inspirasjon og perspektiv fra flere fagfelt, som historie, museologi og kulturvitenskap. Intervjumaterialet peker på at forsknings- og dokumentasjonsprosjekter er viktige for at Árran og Várdobáiki skal nå sine målsettinger, så for å avgrense artikkelen har jeg analysert utvalgte forsknings- og dokumentasjonsprosjekter som enten pågår eller som Árran og Várdobáiki har avsluttet i løpet av de siste 10 årene.⁴ Denne artikkelen drøfter hvordan Árran og Várdobáiki, gjennom forsknings- og dokumentasjonsprosjekter, bruker fortiden som et handlingsrom for å ivareta og utvikle kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunns- liv til nytte for nåtid og fremtid. Konkret diskuteres følgende forskningsspørsmål i artikkelen: Hva ligger til grunn for utsagn om at museene må ivareta kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunns- liv «før det går tapt»? Hvordan kan tillit være en forutsetning for kunnskapsproduksjon? På hvilke måter kan kunnskapsproduksjonen gjennom forsknings- og dokumentasjonsprosjektene ses som uttrykk for samifisering (*sámáidahttin/sámájduhttet*)? Med kunnskapsproduksjon menes de to museenes arbeid med å sikre og utvikle kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunn gjennom deres forsknings- og dokumentasjonsprosjekter. Kunnskap er ikke statisk. Det er noe som skapes og er i endring hele tiden, påvirket av blant annet hvem som jobber på museene, penger og tid, eiernes forventninger, tilgang på lokaler og magasiner, samt strømninger og diskurser i samfunnet.

I nyere tid har det vært gjennomført en rekke forskningsprosjekter om samisk kultur og samfunns- liv i Nordre Nordland og Sør-Troms som er respektfulle, etiske, ansvarlige og nyttige for regionene, men jeg mener at det er viktig som forsker også å være bevisst de mer

1. Intervju, Oddmund Andersen. Transkribert lydfil. 13.11.2019.

2. Várdobáiki, «Vedtekter», lesedato 18.3.2021, <http://www.vardobaiki.no/vedtekter>; Várdobáiki, «Om oss», lesedato 19.4.2021, <http://www.vardobaiki.no/omoss/>.

3. Árran har også et pitesamisk museumsansvar, men for å avgrense går jeg ikke inn på dette ansvarsområdet i denne artikkelen.

4. Várdobáikis prosjekter som undersøkes i denne artikkelen er dokumentasjonsprosjekter. Árrans prosjekter som undersøkes er forskningsprosjekter. Várdobáiki arbeider ikke med forskning grunnet ressursituasjonen, intervju, Kjersti Myrnes Balto. Transkribert lydfil. 12.11.2019.

negative sider ved forskningshistorien. Urfolksforsker og pedagog Linda Tuhiwai Smith argumenterer for at: «‘research’, is probably one of the dirtiest words in indigenous world’s vocabulary» fordi det settes i sammenheng med imperialisme og kolonialisme.⁵ Innen forskning har urfolk ofte blitt behandlet som forskningsobjekter snarere enn aktive prosjektdeltakere, noe som gjør det ekstra viktig å forske på en måte som er respektfull, etisk, ansvarlig og nyttig for lokalsamfunnene det forskes i.⁶ Dette er verdier som ligger til grunn i denne artikkelen.

Forsknings- og dokumentasjonsprosjektene som jeg tar utgangspunkt i har til felles at de bygger på tidsvitners fortellinger. Med tidsvitner menes her personer som deler minner og kunnskaper om sin egen fortid i en kontekst der Árran og Várdobáiki har bestemt de overordnede temaene. Jeg har utført feltarbeid på Árran og Várdobáiki ved flere anledninger og har intervjuet syv ansatte ved sentrene. I tillegg til intervjuene, har jeg analysert prosjektsøknader og prosjektrapporter museene har adressert til Sámediggi (Sametinget).

Røtter, spor og samifisering: en analytisk verktøykasse

I *Routes: travel and translation in the late twentieth century*⁷ bruker historiker og kulturforsker James Clifford *roots* og *routes* som kulturdefinerende begreper. Med *roots* ønsker Clifford å kaste lys over kulturers forankring i sted, mens *routes* favner om reise, bevegelse og interaksjon.⁸ Clifford utfordrer etablerte antakelser om kultur som favoriserer lokalisert tilknytning foran bevegelse⁹ og fremhever at *roots* og *routes* må ses som sammenvevd.¹⁰ Kultur, ifølge Clifford, er et resultat av både *roots* og *routes*. Cliffords *routes* har fått kritikk, blant annet fordi det ikke tar tilstrekkelig hensyn til etnopolitiske aspekter. Slavehandel trekkes i kritikken frem som et eksempel der Cliffords bruk av metonymet *reise* for *routes* bidrar til uheldige generaliseringer:

Just considering the absurdity of including the racist violence and atrocity of the slave trade under any revamped notion of ‘travel’ would be sufficient to show the likely inappropriateness of generalising extensions of the travel trope in its Euro-American modes.¹¹

Clifford fastslår at «det ikke er grunn til å tro at forflytninger alltid er frigjørende, eller at autonom identitet eller nasjonalkultur alltid er reaksjonær».¹² Han understreker for eksempel at det er umulig å ikke anerkjenne volden som kan følge med modernisering, med sine utvidede markeder, hærer, teknologier og media.¹³ *Routes* kan med andre ord forstås som et tveegget sverd, der en fremtidsrettet bevegelse, som modernisering, kan påføre kulturer både heldige og uheldige konsekvenser.

5. Linda Tuhiwai Smith, *Decolonizing methodologies: research and indigenous peoples* (London: Zed Books, 2012), xi.

6. Smith, *Decolonizing methodologies*, 127–163.

7. James Clifford, *Routes: travel and translation in the late twentieth century* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1997).

8. Clifford, *Routes*, 2–3. Clifford bruker gjennomgående ordene *dwelling* og *travel* som metonymer for *roots* and *routes*. Jeg har brukt som stedbunden forankring, reise og bevegelse som tilsvarende metonymer.

9. Clifford, *Routes*, 3 og 5.

10. Clifford, *Routes*, 24–25 og 36.

11. John Hutnyk, *Bad Marxism: Capitalism and Cultural Studies* (London: Pluto Press, 2004), ProQuest Ebook Central, 23.

12. Clifford, *Routes*, 10, min oversettelse fra: «... there is no reason to assume that crossover practices are always liberatory or that articulating an autonomous identity or a national culture is always reactionary.»

13. Clifford, *Routes*, 10.

I denne artikkelen bruker jeg røtter og spor som oversettelse av begrepsparet *roots* og *routes*. Røtter favner om det stedbundne, det lokale eller regionale; Árran og Várdobáiki på sine fysiske steder med sine geografiske ansvarsområder og regionale samiske identiteter. Spor favner om bevegelse i tid og rom, samt interaksjoner og kan eksempelvis eksistere i fortellinger, i landskap og på et museum. Røtter og spor åpner for å se kunnskapsproduksjon om samisk kultur, historie og samfunn som lokalt forankret og på samme tid i bevegelse, påvirket av og med innflytelse på samfunnet rundt.

Dekolonisering har sitt utspring i kolonisering og søker å utfordre og dekonstruere de konsekvenser som kolonisering har påført ulike grupper. *Indigenization* på sin side er en prosess som involverer blant annet å rekonstruere og lære på nytt. Begge begreper har vært definert på ulike måter av ulike aktører, og definisjonene er komplekse og omstridte. Urfolksforsker Rauna Kuokkanen, med henvisning til Linda Tuhiway Smith, fastslår at «indigenization is a multilayered enterprise that involves ‘researching back’, claiming, remembering, and rewriting, as well as celebrating survival».¹⁴ *Indigenization* innebærer videre innlemming av urfolks tenkemåter om materialitet, spiritualitet, samfunn og historie inn i museets tenkning og virke.¹⁵ Kurator ved Siida Sámemusea Áile Aikio argumenterer for at samifisering er koblet til både dekolonisering og *indigenization*, men har sterkere bånd til *indigenization* ettersom samifisering, på lik linje med *indigenization*, har et mer fremtidsrettet søkelys.¹⁶ Samifisering handler med andre ord ikke bare om hvordan ulike aktører skal hanskles med den urett som har skjedd gjennom kolonisering, men også om å aktivt gjenskape sterke samiske samfunn for nåtid og fremtid. Arkeolog og museolog Liisa-Rávná Finbog viser til at *sámáidahttin* først ble introdusert som et konsept i evalueringen av grunnskolereformen i 1997 på norsk side, og at konseptet senere har blitt modifisert av blant andre pedagog Asto Balto som i 2008 definerte *sámáidahttin* som en kollektiv prosess som reflekterer det kollektive ved samisk kunnskapsproduksjon.¹⁷ Aikio konseptualiserer samifisering som:

At best, it [samification] may be understood as an ongoing process during which efforts are made to develop something to better meet the needs of the Sámi at a particular time and place. Thus, Sámi-fication can include learning the Sámi language and culture at the individual level, but also re-remembering (*muitát*) or relearning (*ođđasitoahppat*) as a community, returning to Sáminess, or introducing Sámi ways and practices to new contexts, as well as creating entirely new Sámi ways of acting in the world.¹⁸

Samifisering er også et begrep som fra tid til annen inngår i hverdagstale og avisdebatter, da gjerne med negativt fortegn, basert på en frykt for at det samiske skal ta for stor plass.¹⁹ Jeg vil løsrive begrepet fra denne typen debatter gjennom å bruke det som et analytisk begrep. I denne artikkelen anvender jeg samifisering som en parallell til *indigenization*, med særlig vekt på

14. Rauna Kuokkanen, *Reshaping the University: Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of the Gift* (Vancouver: UBC Press, 2007), 142.

15. Ruth B. Phillips, *Museum Pieces: Toward the Indigenization of Canadian Museums* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2011), 10.

16. Aili Aikio, «Sámification and Sámi museums», i *Sami research in Transition*, red. Laura Junka-Aikio, Jukka Nyyssönen og Veli-Pekka Lehtola (London og New York: Routledge, forthcoming), 5

17. Liisa-Rávná Finbog, *It speaks to you: making kin of people, duodji and stories in Sámi museums* (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2020), 111.

18. Aikio, «Sámification and Sámi museums», 5. Aikio argumenterer at selv om et museum er et samisk museum trenger det ikke å bety at det de gjør er samifisering.

19. Se for eksempel Linn Bertheussen, «Lisa Pedersen tar et kraftig oppgjør med samehetsen etter bussturen i Tromsø», *Nordlys*, 6.12.2020, <https://www.nordlys.no/5-34-1409959>.

hvordan *muitát* og *oddásitoahppat* (i min oversettelse «minnes på ny» og «lære på ny») kommer til uttrykk gjennom Árrans og Várdobáikis forsknings- og dokumentasjonsprosjekter.

Samisk organisering og samiske kultursentre i Sør-Troms og Nordre Nordland

Det første samiske museet, Siida Sámimusea, ble åpnet i Anár (Inari) i Finland i 1963.²⁰ Sámiid Vuorká-Dávvirat (De Samiske Samlinger), som åpnet i 1972, var det første samiske museet på norsk side.²¹ Siden har samiske museer økt i antall og omfang. Arkeolog Bjørnar Olsen setter fremveksten av samiske museer i sammenheng med den etnopolitiske oppvåkningen i perioden 1970 og fremover.²² Olsen fastslår at samiske museer oppsto som følge av et «ønske om å styrke samisk kulturell identitet, å gi stolthet og trygghet om egen kultur, og selvsagt for å bevare og presentere den samiske kulturarv».²³ I dag finnes det seks konsoliderte museumssiidaer under Sámediggi sin forvaltning på norsk side. Disse museene, som er lokalisert fra Snåase (Snåsa) i sør til Vuonnabahta (Varangerbotn) i nordøst, viser på ulike måter frem mangfoldet i samisk kultur og identitet.

For å forstå hvorfor samiske sentre er viktige for regionene de virker i, er perioden under og etter fornorskingen sentral. Fornorskingen var på sitt mest aktive fra midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet.²⁴ I det norske samfunnet rådet samtidig en sosialdarwinistisk ideologi, der samer ble sett på som en underlegen «rase».²⁵ I Divtasvuodna (Tysfjord) ble Kjøpsnes, Grunnfjorden og Hellemofjorden innlemmet i et rasebiologisk forskningsprosjekt der formålet var å undersøke blant annet samers typekarakter og nedarving.²⁶ Undersøkelsene i Divtasvuodna, som innebar kropps- og hodemålinger av 210 samer, ble foretatt i 1914 og 1921 av antropologene Kristian Emil Schreiner og Alette Schreiner.²⁷ I Skánit (Skånland) ble det ikke gjort rasebiologiske undersøkelser, men tenkningen om at samer hadde lavere rang enn nordmenn var gjeldende også her. Fortellinger om at samer i markbygdene var fattigfolk med dårlig helse og dårlig jord var gjengs,²⁸ og samisk kultur ble sett på som mindreverdige og utdøende.²⁹ Både norske og internasjonale museer har bidratt til å

20. Siida Sámi Museum, «Sámi Museum Siida stores, researches and showcases Finland's Sámi culture», lesedato 3.3.2021, <https://siida.fi/en/the-sami-museum/>.

21. RidduDuottarMuseat, «Om museet», lesedato 3.3.2021, https://rdm.no/no/de_samiske_samlinger/om-museet/. Ájtte Duottar- Ja Samemusea (Svenskt Fjäll- och Samemuseum), som ligger i Jåhkámáhke (Jokkmokk) på svensk side, ble åpnet i 1989.

22. Utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget medførte et vendepunkt i samenes status som minoriteter i Norden, se Bjørnar Olsen, «Bilder fra fortida? Representasjoner av samisk kultur i samiske museer», *Nordisk Museologi*, nr. 2 (2000): 17.

23. Olsen, «Bilder fra fortida? Representasjoner av samisk kultur i samiske museer».

24. For nyere forskning om fornorsking, se Bjørg Evjen, Teemu Ryymin og Astri Andresen, red., *Samenes Historie fra 1751 til 2010* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2021).

25. Bjørg Evjen og David R. M. Beck, «Growing Indigenous Influence on Research, Extended Perspectives, and a New Methodology: A Historical Approach», i *Mapping Indigenous Presence: North Scandinavian and North American Perspectives*, red. Kathryn W. Shanley og Bjørg Evjen (Tucson, Arizona: University of Arizona Press, 2015), 32.

26. Bjørg Evjen, *Tysfjord kommune 1: Et sammensatt fellesskap: Tysfjord kommune 1869–1950* (Kjøpsvik: Kommunen, 1998), 173. Flere steder i Norge og Sverige var inkludert i studien. Kvener og nordmenn ble også undersøkt og målt, se Evjen og Beck, «Growing Indigenous Influence», 35.

27. Evjen, *Tysfjord kommune 1869–1950*, 173–176. Alette Schreiner deltok i 1921, Kristian Emil Schreiner deltok begge årene.

28. Randi Nymo, «Sjøl om vi e sama, så duge vi : samisk skolehistorie med gløtt fra skolekretsen Kjønn/Vuopmi i Skånland kommune = Vaikko mii leat sámít, de mii leat gelbbolasat», i *Samisk skolehistorie 1* (Karášjohka, Davvi Girji, 2005). <http://skuvla.info/skolehist/nymo-n.htm>.

29. Geir Grenersen, *Ved forskningens grenser: historien om et forskningsprosjekt i det samiske Nord-Norge* (Oslo: Spartacus, 2002), 168.

forsterke et syn på samisk kultur som statisk og mindreverdig. Arkeolog Silje Opdahl Mathisen nytter begrepet «Laplands ekvipasje» om det hun refererer til som «vestlige» museers stadig gjentakende fremstilling av samer som nomadiske reindrifstøttere med bånd til en fortid som er i ferd med å forsvinne.³⁰

På slutten av 1960-tallet begynte den internasjonale urfolksbevegelsen å få oppmerksomhet om urfolks rett til selvbestemmelse.³¹ Parallelt med den internasjonale urfolksbevegelsen vokste den samiske politiske organiseringen. Behovet for et lulesamisk senter ble første gang kommunisert i et offentlig forum i 1981, og i 1986 ble det opprettet en planleggingsgruppe for et slikt senter. Tre år senere hadde planleggingsgruppen utarbeidet en finansieringsplan,³² og da Árran ble etablert, var museet del av virksomheten fra starten.³³

Tidlig på 1980-tallet ble det også i Sør-Troms uttrykt et behov for koordinering av henvendelser og aktiviteter relatert til samisk kultur i regionen. To år etter at behovet var kommunisert, ble det utstedt et vedtak fra Hinnøy og omegn sameforening om å bevare et eldre samisk gårdstun, som førte til åpningen av friluftsmuseet Gállogieddi i 1990.³⁴ Den markesamiske musikk- og kulturfestivalen Márkomeannu har blitt arrangert på Gállogieddi nesten hvert år siden 1999,³⁵ og ses som en viktig festival for synliggjøring og formidling av markesamisk identitet og kultur.³⁶ Várdobáiki museum ble åpnet i 2010, åtte år etter senterets etablering. Samme år overtok også Várdobáiki driftsansvaret for Gállogieddi fra Evenášši suohkan (Evenes kommune). På grunn av manglende magasiner og utstillings-

Illustrasjon 1. Árran lulesamisk kultursenter, Foto: Helge Høifødt, [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

-
30. Silje Opdahl Mathisen, *Etnisitetens estetikk. Visuelle fortellinger og forhandlinger i samiske museumsutstillinger* (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2014), 197–198.
31. Henry Minde, Harald Gaski, Svein Jentoft og Georges Midré, «Introduction», i *Indigenous peoples: self-determination, knowledge, indigeneity*, red. Henry Minde (Delft: Eburon Academic Publisher, 2008), 5; Evjen og Beck, «Growing Indigenous Influence», 40.
32. Bjørg Evjen, *Tysfjord kommune 2: Velferd og mangfold: Tysfjord kommune 1950–2000* (Kjøpsvik: Kommunen, 2001), 149.
33. Árran, «Museal virksomhet», lesedato 22.2.2021, <https://arran.no/Vare-Oppgaver/?Article=73>.
34. Kjersti Myrnes Balto, *Samisk institusjonsbygging: Institusjonaliseringsprosesser i Várdobáiki samisk språk og kultursenter* (Mastergradsavhandling, Høgskolen i Harstad, 2013), 5.
35. Márkomeannu, «Om Márkomeannu», lesedato 18.3.2021, <http://www.markomeannu.no/no/om>.
36. Liisa-Ravna Finbog, *Med nav og eiker. En museologisk analyse av hvordan markesamisk identitet skapes, reforhandles, vedlikeholdes og utvikler seg ved Várdobáiki samisk senter* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2013), 88, <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/38772/1/Finbog-Master.pdf>.

lokaler skulle det ta ytterligere ti år før Várdobáiki kunne lage utstillinger. Várdobáiki hadde sin formelle åpning av nye lokaler i Skánik sentrum 1. februar 2020.³⁷

Etableringene av Árran og Várdobáiki gikk ikke upåaktet hen i de to lokalsamfunnene. «En ekspansjon av Árran vil rokke ved den norske kulturs dominerende plass, ikke bare på Drag, men i hele regionen»,³⁸ var blant de debattene som oppsto rundt etableringen av Árran tidlig på 1990-tallet. Da Várdobáikis nye lokaler skulle åpne på Skánik, oppsto det også motstand, tross at det hadde gått nesten tre tiår og samfunnet hadde blitt mer opplyst om det samiske. Marit Myrvoll, tidligere museumsleder på Várdobáiki museum,³⁹ kommenterer:

Alle har ikke vært like positive til at et samisk senter skulle plasseres i det som oppfattes som et norsk kommunesenter. Dette må ses i lys av fortidige erfaringer og langvarige relasjoner mellom norsk og samisk befolkning i regionen. Samer, både som enkeltindivider og gruppe, har opplevd mye negativt opp gjennom tiden. Det er mange slike fortellinger – også jeg har opplevd slikt.⁴⁰

Várdobáikis flytting til Skánik bemerkes også av styreleder ved Várdobáiki og urfolksforsker Else Grete Broderstad i et foredrag på Troms- og Finnmark fylkeskommunes Samekonferanse i november 2020. Hun forteller at historisk har ikke Skánik vært den enkleste plassen å komme til for folk fra de markesamiske bygdene. Broderstad fastslår at Várdobáikis tilstedeværelse på Skánik kan være et uttrykk for samifisering, fordi det å lokalisere Várdobáiki midt i Skánik sentrum har bidratt til at samisk språk, kulturuttrykk, samt kunnskap om det samiske nå har blitt en del av hverdagen til alle som bor der.⁴¹

Illustrasjon 2. Várdobáiki sámi guovddáš i nye lokaler. Foto: Kjersti Myrnes Balto/ Várdobáiki.

37. Várdobáiki, «Várdobáikki rahpan / Åpning av Várdobáiki», Facebook, 2020, lesedato 18.3.2021, <https://www.facebook.com/events/560678451410794/>.

38. Filip Mikkelsen, «Árran gjennom ti år», i *Árran – lulesamisk senter 1994–2004. Jubileumstidsskrift* (Ájluokta: Báhko, 2004), 5.

39. Marit Myrvoll var museumsleder da intervjuet ble gjort. I skrivende stund er det Thomas Ole Andersen som er museumsleder ved Várdobáiki museum.

40. Intervju, Marit Myrvoll. Transkribert lydfil. 12.11.2019.

41. Else Grete Broderstad, «Dekolonisering, samifisering og forsoning – Hva handler det om i en samisk og norsk kontekst?» (presentert på Troms og Finnmark fylkeskommunes Samekonferanse, digitalt, 2020), <https://tffk.kommunetv.no/archive/36> (innlegget starter fra 15:40).

Som en øvve – det vevde beltet til kofta – er fortiden sammenvevd med nåtiden

De siste 20–30 årene har en økende mengde aktører dokumentert og forsket på samisk kultur, historie og samfunnsliv i Nordre Nordland og Sør-Troms. Selv om det i dag er gjort en del, gjenstår fortsatt mye arbeid på dokumentasjonsfronten, noe som understrekes av Harrieth Aira, museumsleder på Árran museum:

Jeg mener at Árran sin rolle og oppgave er å ta igjen det tapte. Når norske museer har hatt hundre år på å utvikle seg og forske på, og presentere og formidle norsk kultur og historie, så har vi bare holdt på i 25 år og vi er på langt nær i mål. Så vi må enda holde på med mange prosjektbaserte temaer og passe på å dokumentere mens man har en del av de eldre som har kunnskapene.⁴²

I min samtale med Kjersti Myrnes Balto, senterleder ved Várdobáiki samisk senter, påpekte hun noe av det samme som Aira: «Hovedsakelig er senteret bygd opp for å videreutvikle, ta vare på, for at ikke den samiske kulturen skulle dø bort her».⁴³

Prosjektet «Tradisjonell kunnskap knyttet til samisk jordbruk i Nordre Nordland og Sør-Troms» (Árbediehtu-prosjektet)⁴⁴ var et samarbeid mellom Várdobáiki, Sámi allaskuvla (Samisk høyskole) og Sámediggi. I prosjektsøknaden Várdobáiki sendte Sámediggi i 2013 beskrives situasjonen som følgende:

Várdobáiki registrerer at mye av den samiske tradisjonskunnskapen i markebygdene står i fare for å forsvinne, særlig med tanke på dokumentasjon og overføring til nye generasjoner. [...] Moderniseringen og fornorskningen i etterkrigstiden har også gått hardt utover den samiske tradisjonskunnskapen, der personer som er født under og etter krigen har ikke i samme grad like mye kompetanse på samisk tradisjonskunnskap.⁴⁵

I 1922 beskrev direktør for den «lappiske avdeling» ved Institutt for sammenlignende kulturforskning,⁴⁶ Just Qvigstad, instituttets oppgaver på følgende måte: «Norge har derfor en særlig forpliktelse til videnskabelig at undersøke og skildre lappernes kultur, før den er veket for den moderne kulturs nivellerende indflydelse».⁴⁷

Det er likhetstrekk i Qvigstads beskrivelse for hundre år siden og ordlyden i det som Árran og Várdobáiki uttrykker i dag. Folkloristene Anne Eriksen og Torunn Selberg, samt etnolog Jan Garnert, peker på at det kan finnes flere forklaringer på interessen for fortiden. Fortiden kan ses som et motstykke til internasjonalisering og globalisering. Det kan ses som en vilje til å «ta tilbake» sin egen arv og bli kjent med egen fortid. Det kan knyttes til

42. Intervju, Harrieth Aira. Transkribert lydfil. 4.12. 2019.

43. Intervju, Kjersti Myrnes Balto. Transkribert lydfil. 12.11.2019.

44. Tradisjonsbegrepet kan forstås på ulike måter. En kritikk av begrepet er knyttet til den konvensjonelle forståelsen om at tradisjon er en motsats til det moderne, og at tradisjon og moderne er faste og gjensidig eksklusive entiteter, se Richard Handler og Jocelyn Linnekin, «Tradition, Genuine or Spurious», *The Journal of American folklore* 97, nr. 385 (1984): 273, <https://doi.org/10.2307/540610>. Várdobáiki og Árran bruker begrepet «tradisjonell kunnskap» om kunnskaper som er i levende bruk og i endring i samtiden. Begrepet kan også referere til kunnskaper som tidligere har hatt kontinuitet og trolig ville vært overført til generasjoner i dag dersom ikke noe utenforstående (som fornorskningen) hadde skapt et brudd i kontinuiteten.

45. Várdobáiki samisk senter, «Tradisjonell kunnskap knyttet til markasamisk jordbruk i Nordre Nordland og Sør-Troms», (prosjektsøknad, 26.3.2013), 1.

46. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, «Instituttet for sammenlignende kulturforskning», lesedato 22.6.2021, <https://iskf.no/>.

47. Just Qvigstad, «Instituttets oppgaver for den lappiske kulturforskning», i *Instituttet for sammenlignende kulturforskning: Serie A: Forelesninger*, red. Fredrik Stang, Alf Sommerfelt, Knut Liestøl og Just Qvigstad. (Oslo: H. Aschehaug & co, 1925), 62.

«stemninger av nostalgi», og det kan knyttes til kritikk av moderniseringsprosessene.⁴⁸ Tenkningen i første halvdel av 1900-tallet settes av dagens forskere i sammenheng med en utbredt tro på at samer som en distinkt folkegruppe var i ferd med å dø ut som en konsekvens av modernisering.⁴⁹ I etterkrigstiden ble nasjonen Norge bygget opp rundt et likhetsprinsipp der norsk kultur og norske verdier var dominerende. Samiskspråklige lærere, læremidler på samisk og om samisk historie var omtrent ikke-eksisterende.⁵⁰ Fortiden er noe alle museer er opptatt av, men for samiske museer er fortiden særlig viktig fordi mye av den samiske historien har blitt usynliggjort og fortrent. Riktignok begrunner Várdoáiki i søknaden for Árbodiehtu-prosjektet at blant annet modernisering har medvirket til bortfall av samiske tradisjonskunnskaper, men empirien vektlegger i større grad en annen faktor; nemlig viljen til å ta tilbake kulturarven og bli kjent med egen fortid. Dette er noe Lars Magne Andreassen, direktør ved Árran julevsáme guovdásj, understreker:

De to eldste generasjonene i dag, vokste opp i og levde av fjordene, i dag er de gamle gårdene rekreasjonsområder først og fremst. Det er klart at for de som vokste opp der, var det en annen livsform selv om det er kontinuitet i praksiser og bruk av landskapet. Bruken av blant annet språkene, terminologi, stedsnavn og historier er nært knyttet til bruk av landskapet. Noe av dette ble igjen der da de flyttet. Slik sett føler vi at vi må dokumentere disse praksisene, det immaterielle og det materielle, fordi det er selve historien vår. Det er ikke å dokumentere noe tapt vi er ute etter, det er å peke på hvordan historien er sammenvevd med nåtiden – som en *avve* – det vevde beltet til kofta.

Et perspektiv på fortid og nåtid som sammenvevd, er noe Finbog diskuterer i sin avhandling *It speaks to you. Making kin of people, duodji and stories in Sámi museums*.⁵¹ Hun argumenterer for at historien til det samiske folk ikke kan reduseres til fortiden alene fordi fortellinger «lever i våre måter å være, gjøre og vite, som våre måter å være, gjøre og vite lever i våre fortellinger».⁵² Et eksempel på hvordan fortid kan komme til uttrykk i samtiden er Grenselosprosjektet, som var et forskningssamarbeid mellom Árran, Falstadsenteret og UiT – Norges arktiske universitet. Tross at grenselosene i Nordland reddet mange liv, fikk de ingen offisiell anerkjennelse for sin innsats i etterkrigsårene, og flere av losene opplevde å få urettmessige beskyldninger rettet mot seg. Da forskergruppen i Grenselosprosjektet undersøkte grenselosenes historie i Nordland, opplevde de at en del grenseloser fortsatt bar på en frykt for å fortelle.⁵³ At vonde minner kan skape en nær kobling mellom fortid og nåtid er veldokumentert⁵⁴ og del av en større debatt.⁵⁵ Med «The North is everywhere»⁵⁶ skriver antropolog Tim Ingold seg inn i denne diskusjonen. I hans perspektiv er fortid og nåtid,

48. Anne Eriksen, Jan Garnert, og Torunn Selberg, *Historien in på livet: diskussioner om kulturarv och minnespolitik* (Lund: Nordic Academic Press, 2012), 15.

49. Se for eksempel Evjen og Beck, «Growing Indigenous Influence», 32–34; Trude Fonneland, «The Samekulturen exhibition. A social actor at the Tromsø University Museum», *Nordisk Museologi* 27, nr. 3 (2020): 123. <https://doi.org/10.5617/nm.7731>.

50. Ivar Bjørklund, *Sápmi – en nasjon blir til: Fremveksten av samenes nasjonale fellesskap*, (Tromsø: UiT – Norges arktiske universitetsmuseum, 2000), 9–12.

51. Finbog, *It speaks to you*.

52. Finbog, *It speaks to you*, 214, min oversettelse fra: «Our stories live on in our ways of being, doing, and knowing and conversely, our ways of being, doing and knowing survive in our stories.»

53. Marianne Neerland Soleim, Jens-Ivar Nergård og Oddmund Andersen, *Grenselos i grenseland : samisk og norsk losvirksomhet i Nordre Nordland og Sør-Troms: 1940–1945* (Stamsund: Orkana Akademisk, 2015), 202–204.

54. Se for eksempel Lawrence L. Langer, *Admitting the Holocaust: Collected Essays* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

55. Se en redegjørelse for deler av debatten i Torgeir Rinke Bangstad, «Nærvær og presentisme: Om Synet på fortiden i nyere historieteori», *Tidsskrift for Kulturforskning* 16, nr. 3 (2017).

56. Tim Ingold, «The North is everywhere», i *Knowing from the Indigenous North : Sámi Approaches to History, Politics and Belonging*, red. Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen og Jarno Valkonen (London: Routledge, 2019).

samt endring og stabilitet sammenvevd. Ingold fremhever at fortellinger er måter å minnes og måter å gå videre på, men det er ikke det samme som å legge fortiden bak seg. Hver fortelling er en bevegelse, hevder han, men bevegelsen fremover og mimringen bakover utgjør en enhet.⁵⁷ Forsknings- og dokumentasjonsprosjektene til Árran og Várdobáiki viser at fortellingene om fortiden er pågående fremstillinger i nåtiden og kan forstås på linje med Ingold og Finbog sine perspektiver som utfordrer dualistisk tenkning og en kronologisk tidsforståelse.

Holdningen om at samisk kultur kom til å dø ut, representert av blant andre Qvigstad, kan forstås å være regressiv, i den forstand at man så seg tilbake for å berge. Fortiden ble ikke sett som en *avve* der fortid og nåtid er sammenvevd, men som noe som kunne gå tapt. Et ønske om å ivareta tidsvitners kunnskaper og fortellinger «før det går tapt», uttrykt av ansatte i samiske kultursentre i dag, kan derimot ses som en fremtidsrettet holdning om at de skal klare det. Samiske museum representerer med andre ord en annen tenkning om samisk kultur og historie. Árrans og Várdobáikis bruk av fortiden som handlingsrom i nåtiden kan være et uttrykk for samifisering nettopp fordi sentrene innlemmer samiske måter å tenke om fortid og nåtid.

Tillit, røtter og spor

Når Árran og Várdobáiki arbeider med tematikker som omhandler stigmatisering, ekskludering og usynliggjøring, kan det være mer krevende å rekruttere tidsvitner.⁵⁸ Grenselosprosjektet ble oppfattet som kontroversielt, og mange av tidsvitnene ga uttrykk for at Árran kom for å «rippe opp i» gamle sår.⁵⁹ Oddmund Andersen forteller:

Men så fikk vi tilgang, vi fikk intervjuet en av de sentrale predikantene i området, og når han valgte å si ja, så sa folk ja nesten overalt. [...] Det viste seg at når du fikk noen sentrale personer til å si ja, sa andre også ja. [...] Jeg tror nok at det var snakk om tillit. Da visste de at da kunne de stole på oss.⁶⁰

I Grenselosprosjektet bodde tidsvitnene geografisk langt unna senteret, og den manglende stedbundne forankringen (røtter) kan ha vært en av årsakene til at det tok tid før folk åpnet seg. Predikanten ble i denne sammenheng en forankring som gjorde at tidsvitnene fikk tillit til forskerne og delte sine erfaringer med dem.

Várdobáikis prosjekt «Dokumentasjon av markesamisk kvinnekultur» (Kvinneprosjektet) undersøkte forestillinger og praksiser knyttet til temaer som menstruasjon, graviditet, fødsel og barsel, og resultatet av prosjektet ble første gang presentert på Márkomeannu i 2017 gjennom seminaret «Ii oktage muitalan maidege!» («Ingen fortalte nåkka»). Temaet for samtalen ble presentert på Márkomeannu sitt program på følgende måte: «På årets Várdobáiki-seminar får vi et innblikk i det som har vært i lukkede rom, med kun adgang for kvinner. Hvem fikk man hjelp av under en fødsel? Og hva gjorde man når det ikke eksisterte menskopp eller engangsbind?»⁶¹ Temaene i Kvinneprosjektet var tabubelagte på den tiden tidsvitnene mimret tilbake til, men til tross for det, var ikke rekruttering til Kvinneprosjek-

57. Ingold, «The North is everywhere», 117.

58. I en artikkel om prosjekter med kontroversielle tematikker diskuterer Anne Kristin Gurák (tidligere Kalstad Mikkelsen) hvordan lojalitetskonflikter og samfunnsnormer kan gjøre rekruttering til prosjekter vanskelig, se Anne Kalstad Mikkelsen, «Taushet, tabuer og tapte ansikter – Angår det oss?», *Bårjås* (2016), 52. En rekke faktorer kan gjøre rekruttering til enkelte prosjekter utfordrende, men jeg retter søkelyset i denne artikkelen på den faktoren som ble løftet frem av de ansatte på Árran og Várdobáiki under intervjuene, nemlig tillit.

59. Intervju, Oddmund Andersen. Transkribert lydfil. 13.11.2019.

60. Intervju, Andersen.

61. Anne Henriette Hætta Reinås, «Tráante 2017 – samisk 100 års jubileum», lesedato 22.2.2021, <https://www.mar-komeannu.no/no/nyheter/2017/7/4/trante-2017-samisk-100-rs-jubileum>.

tet vanskelig, ifølge ansatte ved Várdobáiki. En mulig forklaring kan ligge i et av Várdobáikis satsningsområder; helsetreff som startet som et tiltak i 2003. Dette tiltaket har som mål å tilby eldre samer en møteplass der samisk kultur, identitet, språk og helse er satt på agendaen.⁶² I Várdobáiki har helsetreff vært en viktig arena for rekruttering av tidsvitner til dokumentasjonsprosjekter som Kvinneprosjektet. *Røttene* som var etablert gjennom helsetreffene kan ha bidratt til at kvinnene som ble forespurt om å delta i Kvinneprosjektet ble mer tilbøyelig til å takke ja til tross for at tematikken i prosjektet var tabubelagt. Det at seminaret første gangen ble arrangert på Márkomeannu på Gállogieddi kan også ha bidratt til å skape trygge rammer, slik at kvinnene åpent kunne snakke om disse temaene på sitt sted, i sitt lokalmiljø. Den stedbundne forankringen, *røttene*, kan på denne måten bidra til å etablere tillit. Lokalmiljøene i seg selv kan skape en stedbunden forankring, noe som også Kjersti Myrnes Balto påpeker: «De fleste i de samiske markebygdene vet om Várdobáiki, og jeg tror at de føler at det er del av deres verden, den virkeligheten som er viktig for dem».⁶³

Seminaret «Ii oktage muitalan maidege!» ble gjennomført i en stor lávvu der tre av tidsvitnene deltok i en samtale med Bente Fankki, prosjektansvarlig for Várdobáiki museum.⁶⁴ Lávvuen var innredet som en stue med sofa og bord, blomster på bordet og teppe på gulvet, noe som skapte en hyggelig atmosfære for samtalen som ble iscenesatt foran et større publikum.

Illustrasjon 3. Fra seminaret «Ii oktage muitalan maidige – Ingen fortalte nokka». Lorens Øivand, Anfrid Heimly og Edel Eilertsen i samtale med Várdobáikis Bente Fankki. Foto: Per Heimly. Bilde publisert med tillatelse fra Várdobáiki.

62. Kjersti Myrnes Balto, «Helsetreff i regi av Várdobáiki – et tilrettelagt tilbud til eldre samer», *Oaimmus*, nr. 2 (2015), 6–8.

63. Intervju, Kjersti Myrnes Balto. Transkribert lydfil. 12.11.2019.

64. Balto, «Helsetreff i regi av Várdobáiki», 6–8.

Tone Elvebakk, leder ved helseavdelingen på Várdobáiki senter og Bente Fankki, fagkonsulent i Várdobáiki museum, forteller om stemningen som oppsto i lávvuen under samtalen:

Tone: Det er en helt unik stemning når de tre damene i sofaen setter i gang. De ler og prater, og det er så nært. Du får nesten følelsen av at du sitter under bordet som unge og lytter til det damene snakker om. Det er en slik intimitet i det hele som er helt unik. Det er en fantastisk opplevelse.⁶⁵

Bente: Stemningen blant folk, blant tilhørerne, gjorde at samtalen ble drevet frem, og at ressurspersonene følte seg bra.⁶⁶

Tilhørernes positive respons kan få de tre kvinnene til å si noe spontant og uventet og til dels «på kanten».⁶⁷ Det krever tillit å våge å dele intime og personlige historier foran kjente og ukjente, men tilliten kan styrkes eller svekkes, avhengig av hvilken respons de får fra tilhørerne. Prosjektet har i ettertid vært etterspurt og formidlet flere steder etter Márkomeannu, deriblant med et foredrag på Árran.⁶⁸ Det første seminaret skapte et rom både for nye fortellinger og nye samarbeid. Seminaret ble en arena der nye spor oppsto, og selv om samtalen fulgte et manus, hendte det at tidsvitnene brakte nye fortellinger til bords. Tillit, i kombinasjon med stemningen i lávvuen bidro til at det ble fortalt historier som kanskje ikke hadde blitt fortalt på et annet sted med et annet publikum. Kvinneprosjektet viser dermed også det kollektive ved kunnskapsproduksjon, som Asto Balto trakk frem i sin definisjon av samifisering.

Selv om tillit mellom tidsvitner og ansatte ved Árran og Várdobáiki påvirker hvilke fortellinger tidsvitnene deler og hvordan, er det de ansatte ved Árran og Várdobáiki som avgjør hvilke fortellinger som løftes frem og på hvilken måte. De ansatte er dermed med på å omforme den lokale/regionale historieforståelsen. Denne kunnskapsproduksjonen henger nært sammen med de nettverk ansatte inngår i, som utdanning og fagfelt, interesser og kontakter. Disse nettverkene innebærer i stor grad reise/forflytning, og på den måten kan forsknings- og dokumentasjonsprosjektene i seg selv ses som eksempler på spor.

Minnes på ny og lære på ny

I Kvinneprosjektet gjorde ansatte ved Várdobáiki en observasjon:

Tone: Det var et artig funn i det her, den her skammen som jeg har blitt opplært til at det var: Ble du gravid utenfor ekteskapet så var det skambelagt. Den opplever jeg ikke i funnene våre, og det er spennende egentlig. Ble dattera i huset i gravid, så tok man nå vare på dattera si. Det er ikke snakk om å skyve folk ut i det store intet. Besteforeldre tok over barnebarna sine for at kvinnen skulle kunne jobbe, det var helt naturlig. Det var ikke skam i det.

Bente: Det var akkurat det som ei sier. «Vi sama tar vare på hverandre.»

Tone: Ikke sant, og det tenker jeg også er en fin ting å si noe om. Et lite apropos til hvordan man tror at ting var for 100 år siden.

Bente: Jeg spurte ei: «Hvordan ble du mottatt når du kom hjem med en liten?» «Åh dem va så glad. Dæm va så glad.»

65. Intervju, Bente Fankki og Tone Elvebakk. Transkribert lydfil. 25.6.2020.

66. Intervju, Fankki og Elvebakk.

67. Intervju, Fankki og Elvebakk.

68. Bente Østli Eilertsen, «Immateriell kulturarv – Dokumentasjon av markesamisk kvinnekultur» (prosjektrapport, 2018).

Várdobáikis observasjon illustrerer hvordan ny kunnskap om fortiden kan nyansere og endre såkalte *grand narratives* eller store fortellinger. Tilsvarende bidro nye kunnskaper om grenselosene i Nordland til å endre den lokale krigshistorien gjennom blant annet å skrive samiske grenseloser inn i krigshistorien. Slike bevegelser/forflytninger i felleshistorien kan ses som spor. Grenselosprosjektet bidro også til forsoning for grenselosene og deres familier ved at deres innsats under krigen omsider ble anerkjent fra offentlig hold,⁶⁹ og ved at urettmessige beskyldninger om landssvik⁷⁰ ble lagt døde. Både Kvinneprosjektet og Grenselosprosjektet skapte et handlingsrom for nye minner og ny læring om fortiden i nåtiden.

I anledning det samiske 100-årsjubileet for det første samiske landsmøtet i Tråante (Trondheim) i 2017, gjennomførte Várdobáiki dokumentasjonsprosjektet «Foto & fortellinger. Samisk liv 1910–1925». I dette prosjektet undersøkte og formidlet Várdobáiki hvordan livet var i markesamiske bygder for 100 år siden. Marit Myrvoll forteller:

Prosjektet Foto & fortellinger hadde som formål å vise den samiske nære historien gjennom fortellinger om folk. Rene landskapsfotografier uten folk ble ikke tatt med. Dette er ei utstilling av fotografier og fortellinger om mennesker. Også samer brukte fotografer til å dokumentere hendelser som skulle foreviges. [...] Så samer gikk til fotograf for 100 år siden, det var ikke noe som var påtvunget dem.⁷¹

Å gjennomføre et prosjekt (som Foto & fortellinger) der personer, snarere enn objekter, settes i sentrum, er et kjennetegn ved blant annet *indigenization*, fastslår Erikson.⁷² I Foto & fortellinger var det viktig for Várdobáiki at alle personene på fotografier og i fortellinger ble nevnt ved navn og at dette kunne spores. Prosjektets personfokus kan ses som en motvekt mot museumsframstillinger som «Laplands ekvipasje». Et annet formål med prosjektet var å formidle den levende fortellertradisjonen som fremdeles holdes i hevd.⁷³ Ved å fremme at fortellertradisjonen lever, tar Várdobáiki tilbake noe som er særegent ved samisk kultur.

Moltebærprosjektet er et pågående forskningssamarbeid mellom Árran, Sámi allaskuvla i Guovdageaidnu (Kautokeino), Norsk institutt for naturforskning (NINA) og det sjøsamiske senteret Mearrasiida i Porsangu (Porsanger). Várjjat Sámi Musea (Varanger samiske museum) i Vuonnabahta deltar også i prosjektet som samarbeidspartner. I dette prosjektet har Árran ansvar for å undersøke lokale bærsankingspraksiser i Divtasvuodna, og her kommer det tydelig frem at samisk tenkning og perspektiver innlemmes som del av fremgangsmåten i prosjektet. Harrieth Aira kommenterer:

Vi [på Árran] spør for eksempel om det er noen steder hvor man ikke bør være. [...] Når vi spør om det, så får vi jo fortellinger som 'Ganijjávrrre, der går jeg helst ikke', og så har de [som blir intervjuet] noen fortellinger koblet til det. [...] Man ønsker at samene sin måte å se ting på skal få den samme respekt som alt annet og aksepteres som *en* måte å forstå ting på blant mange forskjellige.⁷⁴

Aira forteller at steder, som eksempelvis Ganijjávrrre, kan ha spesiell betydning fordi det er knyttet ulike fortellinger til stedet. Andre steder kan være spesielle fordi de er offersteder eller hellige/spirituelle steder. Med andre ord er spirituelle kunnskaper sammenvevd med all annen kunnskap om bærsankingspraksiser. Aikio definerte samifisering som en kontinuerlig prosess for å utvikle *noe* for å imøtegå samiske behov. Dette *noe* er i denne sammen-

69. Intervju, Lars Magne Andreassen. Transkribert lydfil. 13.11.2019.

70. Soleim, Nergård og Andersen, *Grenselos i grenseland*, 190.

71. Intervju, Marit Myrvoll. Transkribert lydfil. 12.11.2019.

72. Patricia Erikson, Helma Ward og Kirk Wachendorf, *Voices of a thousand people: the Makah Cultural and Research Center*, (Lincoln og London: University of Nebraska press, 2002), 184.

73. Marit Myrvoll, personlig kommunikasjon i epost, 26. mars 2021.

74. Intervju, Harrieth Aira. Transkribert lydfil. 28.8.2020.

heng å innlemme samiske perspektiver som del av museets tenkning og arbeid for å imøtegå behovet for respekt for samers verdensanskuelse.

Samtlige forsknings- og dokumentasjonsprosjekter som jeg har undersøkt har til felles at Árran og Várdobáiki aktualiserer fortiden i dag. Fortiden fremmer handling og skaper ny mening fordi den forhandles om i nåtiden.⁷⁵ Når målene til Árran og Várdobáiki er å ta tilbake sin arv og bli kjent med egen fortid for å sikre og utvikle kunnskaper om samisk kultur og samfunn, så handler det om det Aikio refererte til som *muitát* (minnes på ny) og *odda-sitoahppat* (lære på ny) som samfunn, det handler om å feire overlevelse og om å ta tilbake, men det handler også om å se fremover.

Å se seg tilbake for å skape fremtid

Forsknings- og dokumentasjonsprosjekter er viktige for at Árran og Várdobáiki skal nå sine målsettinger. De to museenes prosjekter har tematikker som favner bredt i fortid og nåtid, og tidsvitners fortellinger er en sentral del av arbeidet med å dokumentere og forske på både fortid og nåtid. Tillit er en forutsetning for at museene skal få tilgang til tidsvitnenes fortellinger, og museenes prosjekter viser at både en stedbunden tilknytning og menneskelig interaksjon er sentralt for styrking av tillit. Gjennom tidsvitners fortellinger om fortiden aktualiserer Árran og Várdobáiki fortiden i nåtiden. Forsknings- og dokumentasjonsprosjektene kan i seg selv ses som eksempler på spor: Ved å bruke lokale, muntlige fortellinger i museenes kunnskapsproduksjon og kunnskapsoverføring, er de ansatte i Árran og Várdobáiki med på å omforme både den lokale/regionale historieforståelsen og den nasjonale fellehistorien.

Forsknings- og dokumentasjonsprosjektene til Árran og Várdobáiki er redskaper som kan bidra til å endre erfaringer av fortid og skape et bedre grunnlag for nåtid og fremtid. Gjennom prosjektene åpner Árran og Várdobáiki for å minnes på ny og lære på ny, slik at kunnskaper om regional samisk kultur, historie og samfunnsliv ivaretas for fremtiden. Forsknings- og dokumentasjonsprosjektene kan slik ses som uttrykk for samifisering.

Når ansatte i Árran og Várdobáiki peker på at kunnskaper må ivaretas «før det går tapt», så handler det både om et ønske om å bli kjent med sin egen kultur og historie, og om å fremvise at samisk kultur og historie har dype røtter i regionene der de to museene har sine virker. Árrans og Várdobáikis historiebruk i samtiden kan ses som et korrektiv til en konvensjonell tidsforståelse der fortid, nåtid og fremtid følger en kronologi. I museenes prosjekter er fortid, nåtid og fremtid sammenvevd og fremtidsrettet. Som Clifford uttrykker det: «The overall message is, appropriately, hopeful: we are still here (the pronoun untroubled), looking back to move forward», å se seg tilbake for å sikre en verdig samisk fremtid.

75. Eriksen, Garnert og Selberg, *Historien in på livet*, 10.